

Про часи, коли «театр іще й не починався...» і про те, коли народилося сучасне «мистецтво»

ОЛЕКСАНДР КЛЕКОВКІН

Інколи нам видається, що «мистецтво» існує споконвіку і так, у незмінному вигляді, переходить від покоління до покоління.

Однак насправді давні греки були б дуже здивовані, коли б дізналися, що їхні трагедії й комедії ми називаємо «мистецтвом», а надто «мистецтвом театральним».

Так само римляни і візантіїці, услід за ними — організатори середньовічних містерій і навіть виконавці шекспірівських комедій.

У XVI–XVII ст. у більшості європейських народів ремесла позначаються термінами похідними від латинського «*ars*». «У старофранцузькій писемності, приміром, наука (*science*) і мистецтво (*art*) аж до XVI ст. уживалися найчастіше як синоніми», а ще раніше — за доби середньовіччя — термін «*ars*», а згодом «*art*» асоціюється переважно з «ручним мистецтвом» [2, с. 71]; навіть у XVIII ст. грецьке «*τέχνη*» (*technē*), латинське «*ars*» (згодом — «*art*», «*artes*») все ще застосовуються до будь-якої форми ремісничої діяльності; так само французькі терміни «*artisan*» (сучасн. — ремісник) і «*artiste*» (сучасн. — артист) не розмежовувалися [2, с. 77], адже «у XVIII ст. сам іменник «мистецтво» (*art*) перебував у сфері «господарсько-економічних уявлень» <... > 1776 р. Адам Сміт у своєму дослідженні «Дослідження про природу і причини багатства народів» вживає «мистецтво» («*art*)

в одному ряду зі словом «індустрія»» [2, с. 78]; те саме стосується і німецького слова «*Kunst*», яке наприкінці відокремлюється від «ремесла» («*Handwerk*») [2, с. 79]. Лише набагато пізніше відмінність «мистецтва» від інших ремесел починає позначатися новими словосполученнями «*belle arts*» (італійськ.), «*fine arts*» (англ.), «*изящные искусства*» (російськ.) або українським виразом «*красні мистецтва*».

Саме ж словосполучення «*театральне мистецтво*», здається, уперше фіксується у назві праці Франсуа Ріккони «*L'art du theatre*» [81, с. 145] (переклад якої за правління Єлизавети Петрівни був здійснений і у Росії, а сама праця до кінця XVIII ст. використовувалася як посібник з «майстерності актора»; до річниці коронування Єлизавети Петрівни було здійснено показ Прологу, в якому, серед інших, на сцені виступало й Театральне мистецтво). Невдовзі, 1759 р., це ж словосполучення («*Considerations sur l'art du theatre*» («Міркування з приводу театального мистецтва») застосує й Ж. Ж. Руссо; згодом словосполучення «театральное искусство» зустрічається й у російських словниках [80, т. 2, с. 368]. Однак поки що це «театральне мистецтво» дуже далеке від уявлень про театр у XIX ст., а надто у XXI ст.

Аналогічні процеси можемо простежити і на етнічній території України, де першим тер-

міном, який віддзеркалював мистецьку діяльність, була лексема «*искусство*» (вперше термін фіксується 1596 р. у «Лексисі» Лаврентія Зизанія: *искѣство, оумѣ(т)ность свѣдомо(с)ть* [64, с. 50]; цей термін зустрічаємо у словниках, текстах п'єс, есеях і листуванні аж до початку ХХ ст.: «досвідченіє — искус, досвідченнй — искусннй» [88, 24]; «искѣсны(й), оучнны(й), свѣдомый» [1596. Лексис]; «искусство (цсл. — искоуство) — досвідченість; уміння» [91, вип. 13, с. 174] — 1599 р.; «умітелство, искусство» [91, вип. 13, с. 174] — 1642 р.; «искусство — умілість, штука» [36, т. 1, с. 312]; («искусство — Kunst» [65, т. 1, с. 325; 1886. Желехівський, т. 2, с. 679]; «в этом и заключается существенная разница нового искусства от старого: последнее представляло и людей хуже или лучше, чем они на самом деле, первое же представляет их таковыми, каковы они на самом деле» [68, с. 302]; «торжество искусства» [68, с. 303]; «истинное понимание искусства» [68, с. 302]; «служение искусству» [49, с. 315; 51, с. 257]; «і в лайці треба не відступати від законів іскуства» [53, с. 339]; «святе іскуство» [102, с. 454]; «іскуство» [31, с. 319]; «посетителей, которые, не имея никаких понятий об истинном искусстве...» [25, с. 287]; «іскуство веде нас до всесвітнього храму» [102, с. 468]; «чоловік, люблячий іскуство» [29, с. 324]; «ради любові до рідного іскуства» [29, с. 324]; «сприяють іскуству» [24, с. 128]; «... Из-за ідеї чистого іскуства ходит по шпалах? [...]. Артисти повинні самі чистоту іскуства поселить на сцені...» [24, с. 129]; «законы искусства для всех языков одни и те же...» [54, с. 521]; «був в реальнім училищі преподавателем умілості (іскуств)» [43, с. 229] та ін. Відповідно вживаються й похідні словосполучення: приміром, «удають іскусно» [39, с. 242; 68, с. 302, 304].

Подальша диференціація термінів та розширення їхньої семантики призводить до появи нових словосполучень:

— «*театральное искусство*, изволите видеть, есть часть наук или, лучше сказать,

цепь связующая науки с искусством, переход от одной к другому. Я писал о сем диссертацию, но от зависти ее не напечатали даже и в «Телеграфе»...» [35, с. 36]; «явилась Параша и <...> стала перед честною компаниею в 3-ю позицию по всем правилам танцевального искусства» [18, с. 480];

— «*сценическое искусство*» [56, с. 5; 57, с. 224, 226]; «к сожалению, в лице каждого провинциального антрепренера является прежде всего комерсант драматического искусства» [12, с. 324]; «усердный труженик драматического искусства» [13, с. 338]; «іскуство півчеське» («нових успіхів молоді Русі в півчеськім іскустві» [93, с. 6]); «поетичного іскуства» [94, с. 5]; «значеніє іскуства драматичного» [82, с. 9];

— «*искусство драматичне*» [82, с. 9]; «єсть артистом в ділах іскуства драматичного врутинованим і требованя театра з досвіду значючим, которий при тім доставив нам достаточне на перву потребу число діл драматичних от наших братей з України. Но найбільший дар, которий нам г. Бачинський привіз, єсть его супруга, госпожа Теофілія Бачинська» [95, с. 4]; «сцена кожда має взбиватися до приличной ей артистичной самостоятельности, маєся опирати на самих лучших ділах іскуства драматичного» [82, с. 23]; «драматического искусства» [83, с. 6]; «искуства драматического» [83, с. 13]; «искуства драматического...» [11, с. 61]; «політична праця так само має одтягти всі сили од театрального іскуства» [42, с. 334]; «драматическое искусство» [25, с. 287]; «любители драматического іскуства» [15, с. 294].

Поряд з «іскуством» функціонує й термін «*художество*»: вперше фіксується у Лаврентія Зизанія: «художествт, ремеслт» [64, с. 84]; «художества» («зрілища обудит также і художества, естетику, нравність» [22, с. 246]; «В Україні, де тільки появлявся театр, ніде не обходивсь без «Наталки», але ніде вона не гралась так вірно, так артистично, як охотниками [любителями — О. К.] у Полтаві, де Дмитро і Кузьма Старицькі художественно передавали ролі»

[66, с. 365]; «он быстро пустился на художества: начал подделывать депозитные билеты...» [16, с. 499]; «художественный» [34, с. 57]; «малый художественный, изобретательного ума» [34, с. 54]; «по дару к художествам» [34, с. 54].

Відповідно з'являється й «художник» (термін походить зі старослов'янської мови, де відомі «худогъ», «худогый» — «вмілий», «досвідчений», а з XI ст. — «художник» у значенні «скульптор» і «художство» — у значенні «ремесло», «хитрість», «мистецтво» (переважно «ручне» — образотворче та ін.) [99, т. 3, с. 1414; 112, т. 4, с. 282; 132, т. 2, с. 359]; «ремесник — художник, хитрець» [88, с. 77]; «ремесло — художество, хитрость, ученіе, начинаніе» [88, с. 9]; «майстер — художник, ремесленник» [1, с. 219]; «художник» [27, с. 16; 68, с. 302]; «не кожний художник — художник» [27, с. 16]; «визначний художник» [9, с. 418]; «болванохудожество, [тобто] діланіе идолов» [111, с. 286]; «художник-артист» [40, 339]; «художническая личность» [68, с. 303]; «патриот-художник» [121, с. 261]; «художник — артиста, артистка, художник» [36, т. 4, с. 187]; «артисти, беручи участь у комедії, виконують свої ролі — дехто непогано, а дехто — художничо» [42, с. 330]; «художність» [8, с. 316] («художність сюжету» [100, с. 631]; «майстерській — искусный, хитрый, художественный» [1, с. 219]. «великий художник был наш Павлусь» [34, с. 42].

З XVIII ст. в українському шкільному театрі вживаються й похідні терміни — так, С. Ляскоронський 1729 р. в епілозі «Трагедо-комедії» вживає «художное совершился дѣло» і «дѣйствія художная» [109, с. 312], тобто він говорить про мистецький акт і про артистичний твір.

Що ж до різноманітних термінів, які вживаються з приводу «скоморохів» та інших «грачів», то належали вони іншій семантичній території — вони лежали у площині блюзнірства і паплюження християнських святинь («але тепер может ваші тії церемонії новііі, без встиду звати комедные, то ест кротофили, блазенскіі» [91, вип. 2, с. 110] — поч. XVII ст.); «блазенство —

уродство» [88, с. 9]; «блазенство — шутовство, дурачество» [1, с. 57]; «блазень — молокосос, недоросль, глупец, шут» [1, с. 57]; «игранья, скаканья и шаленья» [5, с. 371]; «ходих, едва не на всяк день, в вечер на пляц Марка Святого, си есть на базар, рассмотряя машкари, игри, продаяніе балсамов, діалоги, комедіи, обичая, привітствія и прочая, прочая, прочая» [107, с. 157]; «но сими диявол льстит, и другими нравы всякими льстими, привабляет ны от Бога, трубами, скомрахи, и гусльми, и русальями. Видом бо игрища утолочена, и людей множество на них, яко упихати начнуть друг друга, позоры діюще от біса замышленого діла» [79, с. 270]; «за особ людських особы бысовскыи на игрищах строятъ також и на комедіах» [91, вип. 13, с. 19] — 1626 р.; «игрище, грище: плясалище, игралище, игриско, и бісилище» [91, вип. 13, с. 18] — 1627 р.; «игриско — місце, игралище, плясалище, бісилище, по́двиг, тризнице, позор» [88, с. 35]; «игралище: игриско, місце где гонитвы бывають, и поединки, и комедіи» [91, вип. 13, с. 19] — 1627 р.; «машкарники» [4, с. 334] («машкарского и комедийского набожества») [4, с. 323]; «кровопролийцы, игрцы, скоморохи альбо машкарники» [91, вип. 13, с. 18] — 1605 р.; («машкарского и комедийского набожества») [4, с. 323]) та ін.). Отже, лише заднім числом ми накидаємо на всі ці явища загальний термін «театральне мистецтво».

Нарешті у першій половині XIX ст. фіксується й термін «мистецтво» (котрий походить, вірогідно, від «майстра» і «майстерності» — «сніцарское майстерство, [тобто] резное искусство» [111, с. 286]) і похідні від нього. Однак поки що — також у «немистецькому» значенні: «митець — мастер, дока, знаток» [1, с. 225].

Уперше у друкованій праці це слово фіксуємо у Пантелеймона Куліша: «ти завжди був мистець» [60, т. 1, с. 96]. 1857 р. у романі «Чорна Рада» Куліш знову вживає цей термін («мистець, братику, їй-богу, мистець» [62, с. 62] і «мистець він був у рицарському ділі» [62, с. 64]). Однак у російському виданні 1860-го р. ця ж репліка

перекладена інакше («Молодец, брат, ей-Богу, молодец!» [78, т. 1, с. 162]). 1861 р. в «Объяснении неудобопонятных южнорусских слов» Куліш подає «митець», пояснюючи його як «дока, мастер» [58, с. 16]. За декілька місяців після Куліша Михайло Левченко пропонує термін «мітець» як відповідник «спеціалістові» [63, с. 186] і, відповідно, сама спеціальність — як «мітецьтво» [63, с. 186]. У поясненні він писав: «представляю вниманию читателей небольшой русинский терминологический словарь, в виде опыта. Руководством, при его составлении служили мне словари, чешский и польский, а также наш Украинский язык» [63, с. 185]. 1867 р. подібний термін зустрічаємо у галицькій пресі («підніс він ігру на сцені <...> до високого мистерства» [85, с. 9]). 1886 р. терміни «мистерний» і «мистецька» (kьnstvoll, kьnstlich, meisterhaft), «мистець» (Meister, Kьnstler, Virtuoso), «мистецький» (meisterhaft) і «мистецтво» (Meisterhaftigkeit, Kunst, Kunstfertigkeit) зафіксує Євген Желехівський у своєму українсько-німецькому словнику [65, т. 1, с. 440]. Згодом ці терміни зафіксують і словники: «искусник — митець, мистець, мистюк, мастак, штук майстер, штукар» [36, т. 1, с. 311]; «мистець» (мастер, мастак), «мистецьки» (мастерски), «мистецький» (мастерской) і «мистецтво» (мастерство, мастерское умение, искусство) і «митець» (з подвійним наголосом) або «метець» [89, т. 2, с. 428] («митець» тлумачиться як «проворный, мастер, мастак» [89, т. 2, с. 420]). 1864 р. цей термін ми зустрічаємо у М. Номиса: «Митець голою паністарою їжаків бити» [74, с. 124]; «Золоті руки, а вражий писок (митець на все, та ледащо)» [74, с. 59]; «В Переплавну середу перепливають (хто митець плавать) річку...» [74, с. 282]; «Коли тобі добре, коли ти мистець в якій роботі і д[руге], — не кидай» [74, с. 113]; «автор, який він не мистець свого діла» [76, с. 403].

У такому ж значенні зустрічаємо цю лексему й у п'єсі І. Карпенка-Карого «Бурлака», котра була написана 1883 р., однак надрукована лише 1897 р. («митець бунтувати громаду») [23, с. 18].

1893 р. у листі М. Старицького до Б. Д. Грінченка вже фіксуються артистично забарвлені «митець» [103, т. 3, с. 510] і, відповідно, «митецький» (хоча у контексті листа не зовсім зрозуміло, чи «митецький» виступає як синонім «художнього», чи додає іншу ознаку, чи фіксує майстерність: «По художності замаху, по художній мірі, по досконалості розвідок, по ширості, по знаттю народу, по митецькому виразу — Ви перший...» [105, с. 585]); ще раніше зустрічаємо у театральному контексті таке: «зовсім добре, іменно підніс він ігру на сцені <...> до високого мистерства» [85, с. 9]).

Однак все це поки що поодинокі випадки вживання, адже поширюватися ці терміни будуть лише з кінця XIX ст. (так, словник Комарова пропонує: «артист — артиста; митець, мистець, мастак, майстер, штукмайстер» [36, т. 1, с. 8]; так само «Московсько-український словник» В. Дубровського на початку XX ст. пропонує переклад терміна «артист» саме як «мистець» або «митець» [20, с. 4]).

Відтак з'являться «мистецькі люде» [61, с. 86] і різні мистецтва:

— «сценічне мистецтво» [9, с. 321, 363];

— «мистецтво актора» [9, с. 326]; «високе мистецтво — се мистецтво, що викликає почуття, впливає через сугестію» [9, с. 330] — переклад праці М. Гюйо «Мистецтво з погляду соціологічного»;

— «мистецтво ставлення, дійства (Werden)» [9, с. 325], тобто мистецтво режисури;

— «театральне мистецтво» [9, с. 320] («репертуар є головним чинником в еволюції театрального мистецтва» [10, с. 457]; «суть театрального мистецтва та його завдання» [9, с. 324]; «театральне мистецтво занепадає» [9, с. 389]; «шукання в сфері театрального мистецтва» [9, с. 337]; «чисте мистецтво» [9, с. 337].

Ще один термін для характеристики мистецької діяльності фіксується у другій половині XIX ст.: «артист» [33, с. 97; 44–104, с. 106, 110; 45, с. 87, 89, 90; 46, с. 45; 68, с. 303; 73, с. 156; 120, с. 374; 128, с. 309] («артисть — умілець,

пер. митець» [21]; «артист — артиста; митець, мистець, мастак, майстер, штуркмайстер» [36, т. 1, с. 8]).

Загалом у театральній практиці XIX ст. терміни «актор» і «артист» рідко розрізнялися, однак, якщо у певному контексті вони вживалися поряд, то останнє («артист») означало належність до мистецтва у «високому» й широкому значенні, тобто «митець». Так, І. Карпенко-Карий у переліку дійових осіб «Житейського моря» розрізняє «артиста» Івана Барильченка і «акторів» — Ваніну, Крамарюка, Райську та ін. Похідний термін — «артистичний» — вживається у значенні «мистецький» або, за Б. Грінченком, «артистический, художественный» [89, т. 1, с. 10] (так, у Львові на початку XX ст. виходив «Артистичний вісник», у якому подавалися матеріали про всі види мистецтва). Однак поділ цей у Російській імперії, вірогідно, не був узаконений, адже в офіційних документах доби обидва терміни — «актор» і «артист» — вживаються як синоніми [86]; щоправда, у законодавстві 1839 р. було сформульовано так: «Артистами Императорских Театров именуются: актеры, управляющие труппами, режиссеры, капельмейстеры, балетмейстеры, дерижеры оркестров, танцовщики, музыканты, декораторы, машинисты, живописцы, главный костюмер, суфлеры, гардеробмейстеры, фехтмейстеры, театрмейстеры, скульпторы, надзиратель нотной конторы, фигуранты, нотне писцы, певчие и парикмахеры. Примечание: Управляющие труппами и гардеробмейстеры считаются в числе артистов, если они не имеют чинов» [87, с. 119].

Вживався цей термін у таких контекстах: «артисте-небораче» [68, с. 302]; «автор її [оперетки], по званію своєму драматичний артист» [84, с. 10]; «артисты» [47, с. 39, 40]; «інтелігентний і дійсно талановитий артист» [9, с. 342]; «старий заслужений артист» [24, с. 124]; «артист-художник» [26, с. 276]; «художник-артист» [40, с. 339]; «знаменитий артист» [24, с. 102]; «великий артист» [24, с. 119]; «великий артист гово-

ре...» [24, с. 101]; «великий артист напружує мозок, нерви, а бездари...» [24, 114]; «великий артист нарозхват!...» [24, с. 102]; «первокласний артист» [27, с. 55]; «милий артист, босячок» [27, с. 55]; «я сам не менший артист...» [24, с. 115]; «гениальный артист» [133, с. 63]; «геніальний артист» [28, с. 308]; «російські «козирні» артисти, окрім не дуже багатьох, дивилися на український репертуар з іронією» [44, с. 105]; «козырные артисты» [45, с. 87]; «славетні артисти» [48, с. 130]; «артистическая натура» [68, с. 302]; «артистическое поприще» [68, с. 304]; «артистическое совершенство» [68, с. 303]; «Ви артист, ви благородний чоловік...» [24, с. 112]; «Саксаганський єсть найбільша тепер артистична сила на Україні» [28, с. 308]; «артистична атмосфера» [24, с. 107]; «артистична діяльність» [24, с. 77]; «В Україні, де тільки появлявся театр, ніде не обходивсь без «Наталки», але ніде вона не гралась так вірно, так артистично, як охотниками у Полтаві, де Дмитро і Кузьма Старицькі художественно передавали ролі» [66, с. 365]; у Словнику Бориса Грінченка слово «артист» фіксується 1861 р. в епітафії К. Соленика і має два значення: «художник» і «актер» [89, т. 1, с. 10]; «фахові артисти» [100, с. 666]; «інтелігентність артистична» [100, с. 685]; «слава великому артисті рідного слова» [75, с. 516], тобто письменникові; «верх артистичної досконалості в композиції» [120, с. 379]; «артистичні сили» [120, с. 380]; «важніші артисти» [122, с. 393]; «геніальний артист» [130, с. 94]; «менші артисти» [122, с. 393]; «артист драматичний» [116, с. 9]; «артист руської сцени» [115, с. 289]; «артист-комік» [128, с. 316]; «артист дельный» [13, с. 337]; «середній артист» [9, с. 397]; «артист правдивий» [7, с. 68]; «отличних артистів» [96]; «артист» [110, с. 9]; «артист-маляр» [110, с. 26, 36]; «художник — артиста, артистка, художник» [36, т. 4, с. 187].

Поряд із цим фіксуємо й термін «артизм» [9, с. 321; 42, с. 331; 67, т. 2, с. 2–14; 71, с. 476; 73, с. 151, 152, 153; 126, с. 201] «Д. Заньковецька з великим артизмом одіграла цю сцену...»

[73, с. 154]; «[Панас] Мирний виїжджа на знатті народного побуту та на тенденції, а артизму в нього далеко-далеко менше» [41, с. 287]. 1893 р. словник Комарова пропонує: «художество — артизм, художество» [36, т. 4, с. 187], а 1918 р. «Московсько-український словник» В. Дубровського пропонує трохи інший варіант: «искусство — артизм, мистецтво, умілість» [20, с. 347].

У цьому ж значенні фіксується й термін «штука» [69, с. 314; 90, с. 34; 97, с. 13; 106, т. 1, с. 56; 128, с. 311], тобто мистецтво або твір мистецтва («штуку написав» [39, с. 242]); термін запозичений із німецької мови — das Stück — п'єса, польськ. — sztuka («окрест издалече устроят полати, сиденія ради народа и лучшаго виденія <...>. Послѣди творятъ танци и штуки, по обою страну на оних театрах» [107, с. 165]; «видех по вся дни (кромі Святой Четиридесятниці) от великородних людій, тако полу женска, яко и мужеска, приходящих на всяк ранок и вечер на пляц Святаго Марка на виденіе штук и дійствій. Се же того ради облакаются в машкарю, да не познаваеми будут родителями и други своими, безчесно бо есть тамо богату стояти и на оніе игри и чудеса смотріти» [107, с. 166]; «безвартна штука» [98, с. 5]; «ганьбили чи бештали за вистанову тих чи других штук» [50, т. 2, с. 487]; «драматургія обіймає штуку писання драматичних сочиненій — авторство і також штуку сценічного представлення — акторство» [19, с. 464]; «за його старанням кожна штука появляєсь на сцені добре вистудіювана і старанно виконана...» [127, с. 372]; «мова дідів типічна, але все те, про що вони пережовують, зовсім нічого не має спільного з фавбулою штуки» [55, с. 452]; «оце думаю писать або «Сава Чалий» — трагедію, або «Батьки і діти» — комедію. Обидві штуки широкого змісту...» [30, с. 326]; «паразити штуки» [100, с. 724]; «ся штука [«Бурлака» І. Карпенка-Карого], відіграна добрими артистами, повинна би зробити на сцені величезне враження; вона найбільше політична з усіх п'єс Карпенкових...» [116, с. 9]; «трохи пізніше на містках сього театру показалася друга штука Котляревського

«Москаль-чарівник» [128, с. 314–315]; «штука вийде на 5 арк. друку» [104, с. 501]; «представлено досить удачні штуки і штучки, так оригінальні, як і переклади» [7, с. 68]; «три штуки були виставлені на сцені» [110, с. 6]; «искусство — умілість, штука» [36, т. 1, с. 312].

Серед штук, відповідно, вирізняються:

— «штука акторська» («акторсков штук» [113, с. 168]);

— «штука висока» («висока штука» [124, с. 363]);

— «штука драматична» [128, с. 328, 331, 333] («іскуства в штуці драматичній за уділення науки молодим уталантованим декламаторам і на акторів» [92]; «драматична штука з життя народного» [108, с. 326]; «драматична штука» [69, с. 313; 118, с. 153; 125, с. 219; 129, с. 23]; «багато було людей даровитих, що отличались здібностями и замилованьем до драматичной штуки» [110, с. 5]; «українська драматична штука» [77, с. 32]);

— «штука сценічна» («сценічна штука» [121, с. 265]; «драматичні і сценічні штуки» [128, с. 305]);

— «штука театральна» («штуки театральні» [6, с. 249]; «театральна штука» [55, с. 452; 100, с. 687]);

— «штука імпровізована» («імпровізовані штуки» [128, с. 308, 322]);

— «штука лірична» («штучка ся сама собою єсть більше лірична, як драматична» [3, с. 333]);

— «штука людова» («... все те, що досі є артистичного в грі наших артистів у людových штуках, то останки традиції...» [129, с. 20]);

— «штука мімічна» («мімічна штука» [117, с. 118]; «ляльковий театр скористувався й тим розвитком мімічних штук» [119, с. 172]);

— «штука народна» («дешеві вистави народних штук» [129, с. 23]; «Сатана». Народна штука зі співами в 1 д. А. Янковського [1879] [37, с. 22]; «народна штука» [3, с. 335; 129, с. 18]; «народні штуки» [127, с. 365]); «народні театральні штуки» [128, с. 335];

— «штука оригінальна» («оригінальна штука» [134, с. 331]; «до мая 1894 року обов'язуюся приготувати для театру три оригінальні штуки, з котрих кожна заповнить цілий вечір, а три переробки з класичних авторів драматичних інших народів...» [114, с. 438]);

— «штука салюна» («салюна» штука» [123, с. 286]);

— «штука-оперетка» («штука-оперетка» [122, с. 396]) та ін.

Майстрами цієї штуки, відповідно, стають:

— «искусник — митець, мистець, мистюк, мастак, штук майстер, штукарь» [36, т. 1, с. 311];

— «комедиант — ко(у)медійник, кумедник, штукарь» [36, т. 2, с. 30];

— «штукарь» («штукарі» — це шутники по-великоруськи — комедіанти; штукарьський — комедіанський» [70, с. 429]);

— «штукмайстер» («артист — артиста; митець, мистець, мастак, майстер, штукмайстер» [36, т. 1, с. 8]) та ін.

Ці ж майстри, у свою чергу, ведуть боротьбу за «штучність» театру: («гуцули принесли на сцену штуку без штучності» [131, с. 495]; «чиста штучність» [72, с. 66], тобто «чисте мистецтво»; «в крузі так званої «чистої штучності», де поезія цурається всяких сьогочасних інтересів і має діло тільки з психічними силами людської душі...» [72, с. 62]).

Про що свідчать ці довжелезні переліки термінів і приклади їхнього вживання?

З точки зору автора цих рядків, вони свідчать про те, що система уявлень про театр у його сучасному розумінні формується лише наприкінці XIX ст., у той самий час, коли у багатьох європейських мовах з'являється нове словосполучення «художній» («артистичний») театр або «театр мистецтв» (про театр XVIII ст. суворий у судженнях Куліш написав: «Театр ище й не починався, містеріями пробавлявся» [59, с. 307]).

Із сучасної точки зору, всі ці словосполучення («артистичний театр» та ін.) — суцільна нісенітниця: мовляв, чи може бути взагалі якийсь

інший театр — театр, який не висуває мистецьких завдань? Виявляється — може. Таким він, власне, і був, коли сприймався виключно як забава: «к умножению увеселения, губернатор предложил основать театр» [33, с. 91]; «между прочими заведениями для веселости и рассеяния устроен был театр» [33, с. 90]; «в театрах показывают различные комедии и дают дули (шиши)» [34, с. 143]. Адже «театр завжди і в усі часи був поперед усього місцем одпочинку, розваги, місцем осолоди художніми утворами, поезією художніх (або й часом нехудожніх) ідеалів типів людськості, а потім вже його зробили місцем для проповідування усяких тенденційних високих, а часом навіть і невисоких ідей» [73, с. 158]. Питання ж про те, що таке театр, не вважалося розв'язаним.

«Чим, власне, має бути театр, — розмірковував Іван Франко, — чи підйоною поступу і просвіти, чи місцем розривки для публіки, таким, котре часом може замінити гру в карти або, вкінці, місцем вистави дамських туалетів, місцем сходин для молоді обох полів, місцем фліртування в антрактах, причім самі акти часом уважаються тільки перешкодою?» [123, с. 287].

І навіть в офіційних документах кінця XIX ст. питання про театр усе ще залишається відкритим: «циркуляри же раз'яснили, что под словом «театр» нужно понимать «спектакль», а не здание...» [101, с. 362]; у цьому ж значенні інколи вживав цей термін і Марко Кропивницький («у нас щонеділі театри...» [52, с. 241], тобто вистави). Однак «театром» називалися також: акт вистави («как кончился пятый театр» [34, с. 151], тобто скінчилася п'ята дія), сама сцена або декорація («театр переменяется» [32, с. 166]; «театр представляет село при реке Ворскле» [39, с. 218]; «театр представляет кабинет Легкодума» [17, с. 98]; «театр представляет малороссийскую избу» [14, с. 31]; «театр представляет огород» [1869. Роксоляна — 5]) і драматургія («Брате, присилай твої всі театри: комедії і трагедії» [38, с. 239].

Остаточне перетворення театру на мистецтво завершиться десь на початку ХХ ст., коли він відвоює собі місце в естетичній свідомості глядачів. Саме цим і визначатиметься зміст і значення розпочатої європейськими режисерами ще наприкінці ХІХ ст. Великої реформи театру. Однак на тому реформа не завершилася, вона триває, примушуючи нас стати свідками

й учасниками процесу, в якому «театральне мистецтво» поступово витісняють «performing arts» (виконавськими мистецтвами), «драматичний театр» зіштовхується на узбіччя «постдраматичним» і т. д. Що, врешті, й демонструє вічну діалектику — перетворення відносно нового, а для свого часу навіть революційного поняття «театральне мистецтво» на заскорузлий архаїзм.

1. Білецький-Носенко П. Словарь малороссійскаго или юго-восточ-норусскаго языка: филологический, этимологический, с показаним частей речи, окончательных корней слов, идиотизмов, метаплазмов со сводом синонимов, с пословицами и поговорками, составленный по произношению, каким говорят в Малой и Южной России, Павлом Белецким-Носенком, членом двух ученых обществ // *Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підг. до вид. В. В. Німчук.* — К., 1966.
2. Будагов Р. А. История слов в истории общества. — М., 1971.
3. В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр (Допис з Тернополя) // *Нива.* — 1865. — Ч. 17, 18.
4. Вишеньський І. Книжка... // *Українська література ХІV–ХVІ ст. Апокрифи. Агіографія. Паломн. твори. Історіографічні твори. Перекладні повісті. Поет. твори / Авт. вступ. ст. і ред. тому В. Л. Микитась. Упоряд і приміт. В. П. Колосової та ін.* — К., 1988.
5. Вишеньський І. Послання до Домнікії // *Там само.*
6. Пилипчук Р. Я. Український аматорський театр у Коломії (1848–1850) // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля.* — 2001. — № 9.
7. Пилипчук Р. Я. Становлення українського професіонального театру в Галичині (60-ті роки ХІХ ст.). — *Просценіум.* — 2007. — № 7.
8. Вороний М. К. Твори. — К., 1989.
9. Вороний М. Театр і драма. — К., 1913.
10. Вороний М. Український театр у Києві (Враження та уваги) // *Дзвін.* — 1914. — № 3, 4, 6.
11. Галицко-русская библиография ХІХ столітія (1801–1886). — Львів, 1888. — Т. 1.
12. Глібов А. Твори: У 2 т. — К., 1974. — Т 2.
13. Глібов А. Откровенное слово о нашем театре. — *Черниговская газета.* — 1878. — 16 листоп. — № 46 // *Там само.*
14. Гоголь В. П. Простак, или Хитрость женщины, перехитренная соседом. — *Основа.* — 1862. — Лют. // *Українська драматургія першої половини ХІХ століття. Маловідомі п'єси. Вст. стаття, підгот. текстів та прим. В. Є. Шубравського.* — К., 1958.
15. Головацький Я. — Лист до О. Бодяньського. — 9 квітня 1849 // *Письменники Західної України 30–50-х років ХІХ ст. / Упорядкування, підготовка текстів, біографічні довідки І. Пільгука та М. Чернописького. Вступ. ст. І. І. Пільгука.* — К., 1965.

16. *Гребінка Є.* — Лист до А. П. Гребінки. — 30.10.1840 // *Гребінка Є.* Твори: У 3 т. — К., 1981. — Т. 3: Повісті. Оповідання, Нариси. Статті. Рецензії. Листи / Ред. тому Б. А. Деркач; Упоряд. і прим. І. О. Лучник, А. М. Полотай.
17. *Гребінка Є.* В чужие сани не садись. Комедия в одном действии // *Гребінка Є.* Твори: У 3 т. — К., 1981. — Т. 2: Байки. Поезії. Оповідання. Повісті / Упоряд. та прим. А. М. Полотай, К. М. Секаревої.
18. *Гребінка Є.* Путевые и театральные впечатления. Лубны. — Пантеон русского и всех европейских театров. — 1840 — ч. 3. — IX. 15–120 // *Гребінка Є.* Твори: У 3 т. — К., 1981. — Т. 3: Повісті. Оповідання, Нариси. Статті. Рецензії. Листи / Ред. тому Б. А. Деркач; Упоряд. і прим. І. О. Лучник, А. М. Полотай.
19. Денис з-над Серету [Василь Ільницький]. Драматургічні замітки. — Правда. — 1867. — Ч. 9 // Українська преса. У 2 т. / За ред. М. Ф. Нечитайюка. — Львів, 2002. — Т. 2.
20. *Дубровський В.* Московсько-український словник. — К., 1918.
21. *Ефименко П.* По поводу замітки Г. Левченка «О русинской терминологии» // Основа. — 1862. — № 8.
22. Зоря Галицька. — 1849. — 16 (28) лип. — Ч. 60 // *Пилипчук Р. Я.* Український маторський театр у Коломиї (1848–1850) // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебляя. — 2001. — № 9.
23. *Карпенко-Карий І. К.* — «Бурлака. — «Зоря». — 1897. — № 18–12 // *Карпенко-Карий І. (Тобілевич І. К.)* Твори: В 3 т. — К., 1985. — Т. 1: Драматичні твори / Упоряд. П. М. Киричка та Л. Ф. Стеценка; прим. П. М. Киричка.
24. *Карпенко-Карий І. К.* — «Житейське море» // *Карпенко-Карий І. (Тобілевич І. К.)* Твори: В 3 т. — К., 1985. — Т. 3: Драматичні твори, листи, статті / Упоряд. П. М. Киричка та Л. Ф. Стеценка; прим. П. М. Киричка.
25. *Карпенко-Карий І. К.* — «Записка до з'їзду сценічних діячів» // Там само.
26. *Карпенко-Карий І. К.* — «Наталка Полтавка». — Літературний збірник на спомин О. Кониського. — К., 1903 // Там само.
27. *Карпенко-Карий І. К.* — «Суєта» // Там само.
28. *Карпенко-Карий І. К.* — Лист до В. Лукича-Левицького — 03.10.1892 // Там само.
29. *Карпенко-Карий І. К.* — Лист до М. К. Вороного. — 07.02.1898 // Там само.
30. *Карпенко-Карий І. К.* — Лист до Н. І. Тобілевича. — 25.02.1898 // Там само.
31. *Карпенко-Карий І. К.* — Лист до Н. І. Тобілевича. — вересень, 1897 // Там само.
32. *Квітка-Основ'яненко Г.* — Лист до А. В. Владимірова. — 06.V.1804 // *Квітка-Основ'яненко Г.* Збір. тв.: У 7 т. — К., 1981. — Т. 7.: Історичні, етнографічні, літературно-публіцистичні статті, листи / Упоряд. і прим. Р. С. Міщука; Ред. тому О. І. Гончар.
33. *Квітка-Основ'яненко Г.* История театра в Харькове // Там само.
34. *Квітка-Основ'яненко Г.* Пан Халявський // *Квітка-Основ'яненко Г.* Збір. тв.: У 7 т. — К., 1981. — Т. 4.: Прозові твори / Упоряд. і прим. Н. О. Ішиної; Ред. тому Д. В. Чалий.
35. *Квітка-Основ'яненко Г.* Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе. — «Пантеон русского и всех европейских театров». — 1840. — № 3 // *Квітка-Основ'яненко Г.* Збір. тв.: У 7 т. — К., 1981. — Т. 1. Драматичні твори / Упоряд. і прим. О. І. Гончара. Ред. тому П. М. Федченко.

36. [Комаров М.] Словарь російсько-український. Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. Додаток до «Зорі». В 4 т. — Львів, 1893–1898.
37. [М. Комаров]. Українська драматургія. Збірка бібліографічних знадобів до історії української драми (1815–1906) / Зібрав і впорядкував М. Комаров. — Одеса, 1906.
38. Кореспонденції Якова Гловацького в літах 1835–49/ Зладив Кирило Студинський. — Львів. — 1909 // Пилипчук Р. Я. Український аматорський театр у Коломиї (1848–1850) // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. — 2001. — № 9.
39. Котляревський І. П. — «Наталка Полтавка» // Котляревський І. П. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи / Упоряд. і прим. М. Т. Максименко; Ред. тому М. Т. Яценко. — К., 1982.
40. Коцюбинський М. — Лист до Миколи Лисенка. — грудень, 1903 // Коцюбинський М. Твори: В 7 т. — К., 1974. — Т. 5: Листи (1886–1904) / Ред. тому Н. Л. Калениченко. Упоряд. та прим. Н. О. Ішиної.
41. Кримський А. Ю. — Лист до Б. Д. Грінченка. — 09.10.1897 // Кримський А. Ю. Твори: У 5 т. — К., 1972. — Т. 5. — Кн. 1.
42. Кримський А. Ю. Товариство Садовського в Москві. — «Зоря». — 1891. — № 7 // Кримський А. Ю. Твори: У 5 т. — К., 1972. — Т. 2: Художня проза. Літературознавство. Критика / Упоряд. і прим. Н. О. Вишневської та М. Л. Гончарука; Ред. тому О. Є. Засенко.
43. Кропивницький М. А. — «Автобіографія». — Вестник Европы.—1916.—Кн. II і III // Кропивницький М. Твори: У 6 т. — К., 1960. — Т. 6 / Упоряд., підг. текстів та прим. П. П. Перепелиці, В. Й. Петраківського, Є. С. Хлібцевич. Ред. тома О. І. Білецький, С. Д. Зубков.
44. Кропивницький М. А. — «За тридцять п'ять літ». — «Нова громада». — 1906. — № 9 // Там само.
45. Кропивницький М. А. — «Итоги за тридцать пять лет». — «Сын отечества». — 1905. — № 94, 120 // Там само.
46. Кропивницький М. А. — «Коза-Дерева» на хуторі. — «Рада». — 1907. — 11 січня. — № 8 // Там само.
47. Кропивницький М. А. — «С хлеба на квас». — «Призыв»: Сб. — М., 1897 // Там само.
48. Кропивницький М. А. — «Спогади про Бобринець і бобринчан» // Там само.
49. Кропивницький М. А. — Лист до А. В. Маркович — 22.12.1880 // Там само.
50. Кропивницький М. А. — Лист до Б. Д. Грінченка. — 19.12.1900 // Там само.
51. Кропивницький М. А. — Лист до Є. Є. Мячикова. — 23. 02.1874 // Там само.
52. Кропивницький М. А. — Лист до Є. Є. Мячикова. — 10.07.1867 // Там само.
53. Кропивницький М. А. — Лист до М. В. Лисенка. — 18.12.1884 // Там само.
54. Кропивницький М. А. — Лист до М. Г. Савіної. — травень, 1907 // Там само.
55. Кропивницький М. А. — Лист до О. М. Куліш. — 12.03.1896 // Там само.
56. Кулиш П. Несколько предварительных слов [Передмова до п'єси Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит»] // Основа. — 1861. — Нояб.—Дек.
57. Кулиш П. Об игре г. Артемовского в малороссийской опере «Москаль чаривнык» // Русский вестник. — 1857. — Т. 12. — Кн. 2.
58. Кулиш П. Объяснение неудобопонятных южнорусских слов // Основа. — 1861.

— Февр.

59. *Куліш П.* Грицько Сковорода. Староруська поема // Сочинения и письма П. А. Куліша. — Т. 3: Стихотворенія 1893–1897 рр. — К., 1909.
60. [*Куліш П.*]. Записки о Южной Руси. Издал П. Куліш.— СПб, 1856. — Т. 1.
61. [*Куліш П.*]. Твори Пантелеймона Куліша. — Львів, 1910. — Т. 6: Історія України од найдавніших часів.
62. *Куліш П.* Чорна рада. — Вид. 2. — Львів, 1890 // *Куліш П.* Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 2: Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; Драматичні твори; Статті та рецензі / Підгот. тексти, упоряд. і склав приміт. М. Л. Гончарук.
63. *Левченко М.* Заметки о русинской терминологии // Основа. — 1861. — Июль.
64. Лексис Лаврентия Зизания. Синонима славеноросская / Підг. текстів пам'яток і вступ. ст. В. В. Німчука. — К., 1964.
65. Малорусско-ниемецкий словарь. Уложил Евгеній Желеховський. У 2 т. — Львів; Leipzig, 1886.
66. *Маруся К.* [О. Кониський]. Критичний огляд української (руської) драматичної літератури / Русалка. — Львів, 1866. — 7 лют. — Ч. 6 // Українська преса: У 2 т. / За ред. М. Ф. Нечитайлюка. — Львів, 2002. — Т. 2.
67. Мета. — 1865. — 31. VIII. — № 13 // *Пилипчук Р. Я.* Репетуар і сценічне мистецтво українського професіонального театру в Галичині (60-ті роки XIX ст.) // Просценіум. — 2008. — № 20/21.
68. *Мизко Н.* Воспоминание о Соленике, знаменитейшем украинском актере // Основа. — СПб, 1861. — № 2 // Українська преса... — Т. 1.
69. Народний театр. — Нива. — 1865. — Ч. 1 // Українська преса... — Т. 2.
70. *Нечуй-Левицький І. С.* — Лист до Івана Пулюя. — 12 нояб. — студня 1904 року // *Нечуй-Левицький І. С.* Збр. тв.: У 10 т. — К., 1968. — Т. 10: Біографічні матеріали. Статті та рецензії. Фольклорні записи. Листи.
71. *Нечуй-Левицький І. С.* — Лист до Марії Заньковецької. — 8 січня 1908 року // Там само.
72. *Нечуй-Левицький І. С.* Критичний огляд. — «Правда». — 1868. — № 29–32 // Там само.
73. *Нечуй-Левицький І. С.* Марія Заньковецька, українська артистка. — Зоря. — 1893. — № 10 // Там само.
74. [*Номис М.*] Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис. — СПб, 1864.
75. *Панас Мирний.* — Лист до І. Нечуя-Левицького. — грудень 1904 // *Панас Мирний (П. Я. Рудченко).* Збр. тв.: У 7 т. — К., 1971. — Т. 7: Поезія. Публіцистика. Епістолярій.
76. *Панас Мирний.* — Лист до Марії Заньковецької. — 24 листопада 1891 р. // Там само.
77. *Петлюра С.* До ювілею М. К. Заньковецької // Україна. — 1907. — Т. 3. — Ч. 2. — 63 // *Петлюра С. В.* Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук. — К., 1993.
78. Повести П. А. Куліша: В 4 т. — СПб, 1860. — Т. 1: Черная рада.
79. Повесть врем'яних літ (За Іпатієвським списком) / Пер. з давньорус., післяслово, комент. В. В. Яременка. — К., 1990.

80. Полный немецко-русский Лексикон, из большого грама-тиально-критического словаря господина Аделунга составленный, с присовокуплением всех для совершенного познания немецкого языка нужных словоизречений и объяснений; издано Обществом Ученых людей. — СПб, 1778. — Ч. 2.
81. *Риккобони Ф.* Искусство театра // Театральная жизнь России в эпоху Елизаветы Петровны. 1741–1750 / Сост. А. М. Старикова. — М., 2005. — Вып. 2.
82. Росправа о искусстві драматичном, читана Климентом Меруновичем в общем собранью соединенья літературного «Галицко-русской Матицы» во Львове дня 7 (19). Юлія 1864 // Науковий збірник, издаваний Літературним обществом Галицко-русской Матицы.— Львов, 1865. — Вып. I.
83. Русскій народный театр во Львове, его деятельность, состав и управление от 1864 до 1870 года. Написал за советом многих Н. Ч. — Коломыя, 1870.
84. Русь. — 1864 // *Пилипчук Р. Я.* Репетуар і сценічне мистецтво...
85. Русь. — 1867. — 26.V. — Ч. 17 // Там само.
86. Сборник театральных постановлений иностранных государств Империи и Царства Польского. — Варшава, 1866.
87. Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловича составленный. — СПб, 1842.
88. Синонима славеноросская // *Житецкий П.* Словарь книжной малорусской речи. По рукописи XVIII века: Приложение к журналу «Киевская старина». — К., 1888.
89. Словарь української мови / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. — К., 1907. — Т. 1; К., 1908. — Т. 2.
90. Словник театральних і музичних термінів вживаних у текстах 1848–1849 рр. // Готель «Під Провидінням». Репертуар українського театру в Перемишлі 1848–1849 рр. / Вступ та упоряд. В. Пилиповича. — Перемишль, 2004.
91. Словник української мови XVI — початку XVII ст. / НАН України. Інститут народознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 1994. — Вип. 1; Вип. 2; Львів, 2003. — Вип. 10;— Львів, 2006. — Вип.12; Вип. 13.
92. Слово. — 1863.— 27.IV (9.V). — Ч. 33. — С. 122 // *Пилипчук Р. Я.* Становлення українського професійного театру...
93. Слово. — 1864. — 18. (30).III. — Ч. 23 // Там само.
94. Слово. — 1864. — 22.1.(3.II). — Ч. 7 // *Пилипчук Р. Я.* Репетуар і сценічне мистецтво...
95. Слово. — 1865. — 27. III (8.IV). — Ч. 25 // Там само.
96. Слово. — 1865. — 29.X (11.XI). — Ч. 77 // *Пилипчук Р. Я.* Становлення українського професійного театру...
97. Слово. — 1865. — 30. VI (12. VII). — Ч. 51 // *Пилипчук Р. Я.* Репертуар і сценічне мистецтво...
98. Слово. — 1865. — 7 (19) VII. — Ч. 53 // Там само.
99. *Срезневский И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка. — СПб, 1893–1912. — Т. 3.
100. *Старицька-Черняхівська Л.* Двадцять п'ять років українського театру. — «Україна». — 1907. — Ч. 10. — 95; Ч. 11–12. — 346 // *Старицька-Черняхівська Л. М.* Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Вступ. стаття, упоряд.

- та приміт. Ю. М. Хорунжого. — К., 2000.
101. *Старицький М. П.* — «Доповідь на Першому Всеросійському з'їзді сценічних діячів» // Труды Первого всероссийского съезда сценических деятелей. — М., 1898. — Ч. 2. // *Старицький М. П.* Твори: У 6 т. — К., 1989. — Т. 6: Оповідання, статті, автобіографічні твори, вибрані листи / Упоряд. та авт. приміт. А. С. Дем'янівська.
102. *Старицький М. П.* — «Талан». — Театральная библиотека. — 1894. — № 36 // Там само.
103. *Старицький М. П.* — Лист до Б. Д. Грінченка. — середина квітня, 1893 // Там само.
104. *Старицький М. П.* — Лист до М. Ф. Комарова. — квітень, 1892 // Там само.
105. *Старицький М. П.* — Лист до Панаса Мирного. — 06.04.1898 // Там само.
106. *Стешенко І.* Історія української драми // Україна: Наук. та літ.-публ. щоміс. журнал. — 1907. — Січ.
107. Странствования Василья Григоровича-Барскаго по святым местам Востока с 1723 по 1747 г. — СПб, 1885. — Ч. I.
108. *Т. А. [Теофіл Андрієвич]* Руський театр [рецензія на п'єси «Мертвець-збитошник», «Сватанне напомацки», «Голоден і влюблен», «Підгіряне»] // Нива. — 1865. — Ч. 11 // Українська преса: У 2 т. / За ред. М. Ф. Нечитайюка. — Львів, 2002. — Т. 2.
109. Трагедо-комедия, изданная в Академии Киевской честним иеромонахом Сильвестром Ляскоронским, учителем школы поэтики, 1729 года // *Резанов В. І.* Драма українська. — К., 1925. — Т. 1. Старовинний театр український. — Вип. 3: Шкільні дієства Великоднього циклу.
110. [*Тит Гембицький*]. Історія основаня і розвою руско-народного театру в Галичині. Составлена одним из найстарших артистов русской сцени. — Коломия, 1904.
111. Указатель малопонятных слов // Странствования Василья Григоровича-Барскаго по святым местам Востока с 1723 по 1747 г. — СПб, 1887. — Ч. IV.
112. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем.: В 4 т. — 4-е изд, стереотип. — М., 2003. — Т. 4.
113. *Федькович Ю.* «Довбуш». Трагедия в пять ділах. Друга редакція // Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видане. — Львів, 1906. — Т. 3. Ч. А: Драматичні твори Осипа Юрія Федьковича. З перводруків і автографів видав Др. Олександр Колесса.
114. *Франко І. Я.* — Лист до Товариства «Руська бесіда». — 6 грудня 1893 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т. 49: Листи (1886–1894).
115. *Франко І. Я.* [«Добуш» А. Ф. Стечинського]. — Діло. — 28. IV. (10.V). — 1883. — № 47 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885).
116. *Франко І. Я.* [Рецензія] Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Драми і комедії. — Жите і слово. — 1897. — Т. 6. — Кн. 1. — С. 95 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899).
117. *Франко І. Я.* [Рецензія]. Hermann Reich. Der Mimus <...>. — Записки Наукового товариства імені Шевченка. — 1906. — Т. 71. — Кн. 3 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т.

- К., 1982. — Т. 37: Літературно-критичні праці (1905–1906).
118. *Франко І. Я.* [Рецензія]. R. Pischel. Das altindische Schattenspiel // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — 1906. — Т. 73. — Кн. 5 // Там само.
119. *Франко І. Я.* До історії українського вертепу XVIII в. — Записки Наукового товариства імені Шевченка. — 1906. — Т. 71. — Кн. 3–5 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 36: Літературно-критичні праці (1905–1906).
120. *Франко І. Я.* Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). — Літературно-науковий вісник. — 1907. — Т. 40. — Кн. 11 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1982. — Т. 37: Літературно-критичні праці (1905–1906).
121. *Франко І. Я.* Михайло П[етрович] Старицький. — Літературно-науковий вісник. — 1902. — Кн. 5. — 67 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1982. — Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902).
122. *Франко І. Я.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. — Писання Івана Франка. I. — Львів, 1910 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910).
123. *Франко І. Я.* Наш театр. — Народ. — 1892. — № 9–10, 15–18 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1980. — Т. 28: Літературно-критичні праці (1890–1892).
124. *Франко І. Я.* Наша театральна мізерія. — Артистичний вісник. — 1905. — № 7–8. — 91 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 35: Літературно-критичні праці (1903–1905).
125. *Франко І. Я.* Передмова до видання: Вільям Шекспір. Міра за міру. Переклад П. А. Куліша. — Львів, 1902 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1982. — Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902).
126. *Франко І. Я.* Передмова до видання: Уїльям Шекспір. Юлій Цезар. Переклад П. О. Куліша. — Львів, 1900 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 32: Літературно-критичні праці (1899–1901).
127. *Франко І. Я.* Руський театр у Галичині. — «Зоря». — 1885. — № 23. — С. 270; № 24. — С. 279–283 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885).
128. *Франко І. Я.* Русько-український театр (історичні обриси) // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895).
129. *Франко І. Я.* Уваги про галицько-руський театр. — Літературно-науковий вісник. — 1900. — Кн. 11. — С. 74 // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1982. — Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902).
130. *Франко І. Я.* Українсько-руська (малоруська) література // *Франко І. Я.* Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910).
131. *Хоткевич Г.* Гуцульський театр. — Діло. — 1911. — № 149 // *Хоткевич Г.* Твори: В 2 т. — К., 1966. — Т. 2.
132. *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. — 7-е изд., стереотип. — М., 2006.
133. *Шевченко Т. Г.* Збір. тв.: У 6 т. — К., 2003. — Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості.
134. Руський театр [рецензія на комедію «Пан Довгонос»] // Нива. — 1865. — Ч. 14 // Українська преса: У 2 т. / За ред. М. Ф. Нечитайюка. — Львів, 2002. — Т. 2.

Анотація. У розвідці здійснена спроба відтворити процес становлення української термінології, що віддзеркалює ключові поняття театрального мистецтва і уявлення XIX ст. про естетичну (театральну) діяльність у цілому.

Ключові слова: українська театральна термінологія, «іскусство», «художество», «художник», «митець», «мистецтво», «артист», «артизм», «штука».

Аннотация. В исследовании осуществлена попытка воссоздать процесс становления украинской терминологии, отображающей ключевые понятия театрального искусства и представления XIX ст. об эстетической (театральной) деятельности в целом.

Ключевые слова: украинская театральная терминология, «искусство», «художество», «художник», «митець», «мистецтво», «артист», «артизм», «штука».

Summary. In the research was fulfilled the attempt to recreate the process of formation of Ukrainian terminology that represents the key position of dramatic art and the apprehension of esthetic activity in XIX c. wholly.

Keywords: Ukrainian terminology, art, work, artist.